

RECENSIES

is verminkt in de Glossary opgenomen. Dit zijn echter kleinigheden, die niet verhinderen, dat wij verheugd moeten zijn met deze uitgave van een merkwaardig geschrift van een merkwaardige man.

L. Brummel

Aubrey Rosenberg, *Tyssot de Patot and his work (1655-1738)* ('s-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1972, xi + 235 blz., f. 47,25).

Dit boek in het Engels over een Frans schrijvende, soms in het Nederlands docerende hugenoot, heeft dienst gedaan als een Canadese dissertatie. Dat is minder verrassend dan het lijkt, niet alleen omdat de verlichting en het hugenotendom internationale zaken zijn, maar ook omdat van de twee imaginaire reisverhalen die uit Tyssots pen zijn gevloeid er één in de achttiende eeuw vrij veel gelezen en vertaald is en in de onze herhaaldelijk is behandeld in de kritische werken over het genre. De schrijver heeft zich in Nederland en daarbuiten voortreffelijk gedocumenteerd en waar het beeld dat hij van Tyssot opbouwt, afwijkt van het gebruikelijke (Van Slee, Valkhoff, Thijssen-Schoute, McKee e.a.), laat hij ons niet gissen naar zijn gegevens en trekt hij heldere, meestal geheel overtuigende conclusies.

Tyssot's carrière in Deventer, die zevenenveertig jaar zou duren, begon in 1680 met het nederige vak van schoolmeester in schrijven, rekenen en Frans. Tien jaar later was hij buitengewoon en negentien jaar later gewoon hoogleraar in de wiskunde aan de Illustere School. Hij was autodidact en vreemdeling en dat bleken steeds weer twee grote obstakels in een niet-volwaardig instituut voor hoger onderwijs. Bovendien was de beroemde Gisbert Cuper, regent en culturele coryfee ter plaatse, geen vriend van hem. Zijn sociale frustraties en huiselijke zorgen compenseerde Tyssot door in het gezelschap van provinciale gastvrouwen de salonheld uit te hangen. Hij strooide grappige brieven en dubbelzinnige versjes om zich heen. Naar eigen zeggen stelde hij ook heel wat te boek over zijn vak, maar slechts een enkel ding haalde de drukpers: een wiskundig bewijs dat de mensen slechts één zintuig tegelijk optimaal kunnen gebruiken (1694).

Zogenaamd te Bordeaux in 1710, maar volgens Rosenbergs uitvoerig bewijs waarschijnlijk te 's-Gravenhage tussen 1714 en 1717, verscheen anoniem Tyssots belangrijkste roman *Voyages et aventures de Jaques Massé*, een niet onverdienstelijk specimen van de vroeg achttiende-eeuwse mode van het imaginaire reisverhaal. In een tweede proeve in dit genre, een jaar na Defoe's *Crusoe* verschenen, *Le voyage de Groenland du R.P. cordelier Pierre de Mésange* (1720), liet Tyssot zijn auteurschap doorschemeren en gaf bovendien voor ingewijden uit zijn kring een aantal sterk autobiografische details en feitelijke toespelingen. Twee jaar later publiceerde het Haagse *Journal Littéraire*, destijds opgericht door 's-Gravesande en Van Effen, maar aanzienlijk gedaald in niveau, een zogenaamde rectoraatsrede van Tyssot (hij kon geen rector worden) met chronologische bezwaren tegen Genesis. In 1726 volgden in twee delen de *Lettres Choisies*, die hem in 1727 een schorsing van de Illustere School opleverden (spinozistische ideeën, bordeeltaal, gebrek aan eerbied voor de geestelijke stand), zonder dat drie delen *Oeuvres Poétiques* (1727), met in de voorrede uitvoerige spijt- en onderdanigheidsbetuigingen (ook afzonderlijk in het Nederlands verschenen) daar nog verandering in konden brengen. De laatste tien jaar van zijn leven woonde hij te IJsselstein.

Aubrey Rosenberg rechtvaardigt zijn boek niet speciaal door Tyssots lot typisch te noemen voor de hugenoten-intellectueel in provinciale entourage. Ook niet door te wijzen op zijn belang voor verlichting - zijn ideeën over de schepping waren tweedehands en zijn imaginaire reisverhalen kwamen niet voort uit drang om de wereld te verbeteren maar uit lust om te tonen hoe knap hij was. De biograaf acht deze grillige autodidact, wiens voornaamste en dikwijls tegengewerkte ambitie het was, zichzelf gedrukt te zien, een behandeling om zichzelf wil waardig. Wie zal hem tegenspreken? Toch zit er een soort discrepantie in, wanneer Rosenberg in enkele hoofdstukken betoogt dat Tyssot niet echt een libertijn geweest is en eigenlijk evenmin een echt belezen man, terwijl hij in andere hoofdstukken aantoont hoe vroeg en hoe volledig hij Spinoza's denkbeelden in de zijne opnam. Dezelfde acribie die Rosenberg toepast bij de datering van *Jaques Massé* is hem in dit verband ten dienste bij de datering van de in 1727 zonder dagtekening gepubliceerde brieven: sommige belangrijke veertig jaar ouder!

Mag iemand die zichzelf liever als een veelzijdig *honnête homme* voordeed dan als een libertijn niet door het nageslacht worden beschouwd als een van de kleine voorlopers der *philosophes*? Rosenberg schijnt te vinden van niet, maar in zijn eigen voortreffelijke boek worden er juist nogal wat argumenten voor aangedragen.

H. H. Zwager

Ph. Moureaux, *Les comptes d'une société charbonnière à la fin de l'Ancien Régime. La société de Redemont à Haine-St-Pierre - La Hestre* (Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, reeks in-8°; Brussel: Academie Royale de Belgique, 1969, 249 blz.).

Ph. Moureaux, thans docent aan de Université Libre de Bruxelles, is de auteur van een boek over *Les préoccupations statistiques du gouvernement des Pays-Bas autrichiens* (1971) en van verschillende artikels over de metallurgie in de achttiende eeuw. Hij bezorgde reeds vóór de publicatie van zijn groot werk een - gezien de schaarste op dit gebied - zeer welkome uitgaaf van de boekhouding van een achttiende eeuwse vennootschap voor de exploitatie van kolenmijnen in de buurt van La Louvière ('Centrum', in Henegouwen). Zelden zijn soortgelijke doorlopende rekeningen tot ons gekomen. Nochtans zijn zij haast onontbeerlijk om inzicht te verwerven in de praeindustriële bedrijfsvormen. De winst- en verliesrekeningen van de mijn van Redemont (1761-1769), die de auteur opdiepte uit de Rekenkamer (Alg. Rijksarchief te Brussel, Collection des officiers comptables), vormen het centraal stuk van de ter bespreking liggende bronnenuitgaaf. Het is ten gevolge van een geschil tussen de mijnexploitanten en de regering dat de ontvanger van het domein van Binche in het bezit kwam van een dubbel van de rekeningen, die hij niet terugbezorgde. Het document belandde dus eerder toevallig in de archieven van de Rekenkamer.

De winst- en verliesrekeningen zijn, ofschoon vrij gedetailleerd, toch tamelijk eenvoudig opgesteld. Zij bestaan uit twee delen: de ontvangsten, met vermelding van de verkochte hoeveelheden steenkool, met de prijs en de bestemming (vaak het zuiden van Brabant en Brussel), en daarna de uitgaven, omvattend de exploitatiekosten (hout, touwen, spijkers, stro, lampolie, ijzeren staven, kettingen, enz.), het vervoer, de arbeidslonen en de wedden van de bedrijfsleider en de ontvanger, enz.

De rekeningen worden voorafgegaan door een aantal stukken 'Actes Divers', afgesloten voor de leenhoven (met inlichtingen nopens de samenstelling van de vennootschappen en de betrekkingen van deze laatste met de plaatselijke heren). Verschillende van deze documenten werden reeds geciteerd in het oude werk van 1874 van J. Monoyer over de